

Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması

Samir Amin, Bursa: Yordam Kitap, 207 sayfa

Ömer ÇİÇEK*

ÖZ

Bağımlılık Teorisi'nin kurucularından Mısırlı-Fransız Marksist eleştirmen ve ekonomist Samir Amin, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinin yaşadığı sıkıntılar ve merkezin çevre üzerindeki tahakkümüne yoğunlaşmaktadır. Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması isimli kitabında liberalizmin her ne şekilde sunulmaya çalışılırsa çalışılsın büyük güçlerin elinde vahşi kapitalizmin ideolojik arka planı haline geldiği ön kabulüyle hareket etmektedir. Bu doğrultuda başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Avrupa ve Japonya'nın günümüz dünyasında üçlü bir sömürü gücü oluşturduğunu, bunların liderinin ise ABD olduğunu vurgulamaktadır. Kitabın sadece Türkiye edisyonunda 'Liberal Virüs' bölümünün yanı sıra 'Dönüşüm Halindeki Dünya Sistemi' başlıklı ikinci bölüm de yer almaktadır. Amin ikinci bölümde ilk bölümde bahsi geçen IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, NATO gibi uluslararası kurumlara daha yakından bakmaktadır. Bunların üçlü güce hizmet eden kurumlar olarak çevre ülkelerde krizleri ve sömürünün boyutlarını genişletmesinden bahsetmektedir. Ayrıca Üçüncü Dünya ülkelerini liberal virüsten kurtaracak çözüm önerileri üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üçüncü dünya, Liberal virüs, Samir Amin, Bağımlılık teorisi

JEL Sınıflandırması: B24, B51, P16

The Liberal Virus: Permanent War and the Americanization of the World

ABSTRACT

Egyptian-French Marxist critic and economist Samir Amin, one of the founders of Dependency Theory, focuses especially on the problems experienced by the Third World countries and the domination of the center over the periphery. In his book, The Liberal Virus: Permanent War and the Americanization of the World, he acts on the premise that liberalism has become the ideological background of brutal capitalism in the hands of great powers, no matter how it is presented. In this direction, he emphasizes that Europe and Japan, especially the United States of America, constitute a triple power of exploitation in today's world, and that the leader of them is the USA. Only in the Turkish edition of the book there is a second chapter titled 'The World System in Transformation'. In the second part, Amin takes a closer look at international institutions such as the IMF, World Bank, World Trade Organization and NATO, which are mentioned in the first part. He mentions that these, as institutions serving the triple power, expand the dimensions of crises and exploitation in the surrounding countries. He also focuses on solutions that will save Third World countries from the liberal virus.

Keywords: Third world, The liberal virus, Samir Amin, Dependency theory

JEL Classification: B24, B51, P16

Geliş Tarihi / Received: 08.02.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 24.02.2022

* Öğr. Gör., Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, omercicek@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1289-4120

Amin (1976: 214); merkez ve çevre arasındaki ilişkileri karakterize eden asimetric tahakküm ve bağımlılık süreçlerini, merkez içindeki eşitsiz gelişme süreci ile eşitlemenin mümkün olmadığını söylemektedir. Kaleme aldığı 'Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması' kitabıyla da bahsettiği bu eşitsizlik ve bağımlılığın liberal küreselleşme ile ulaştığı boyutu ele almakta, çözüm önerileri getirmeye çalışmaktadır.

Kitap ilk olarak 2004 yılında Fransızca olarak yayımlanmıştır. İrdelenen baskısı ise Yordam Kitap'ın 2020 yılında yayımladığı 3. baskısı olup, Fikret Başkaya tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Kitabın orijinalinden farklı olarak sadece Türkçe edisyonuna 'Liberal Virüs' bölümünün yanı sıra 'Dönüşüm Halindeki Dünya Sistemi' başlıklı ikinci bir bölüm eklenmiştir. Amin'in kitapta; liberalizmin temelleri nelerdir? Küreselleşmiş liberalizm ne gibi sorunlara neden olmaktadır? Dünyanın Amerikanlaşması nasıl gerçekleşmektedir? Uluslararası kuruluşlar sermayenin, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve gelişmiş ülkelerin amaçlarına mı hizmet etmektedir? Alternatif bir demokratik dünya kurabilmek için ne gibi çözümler önerilebilir? araştırma sorularına cevap aradığı söylenebilir.

Kitabın girişinde liberalizmi illet ve virüs olarak tanımlayan Amin; bu virüsün önce Paris-Londra-Amsterdam üçgeninde 16. yüzyılda ortaya çıktığını söylemekte, Avrupa'nın bu virüsün antikorunu bulduğunu belirtmektedir. Ancak virüs Atlantik ötesinde yaşamaya uygun bir mezhep bulmuş, antikoru olmayınca iyice güçlenmiş, 20. yüzyılın ortasında güçlü ve birçok antikoru yenmiş olarak yeniden Avrupa'ya dönmüştür. Virüsün belirtileri, ekonomik yaşamı onu kendiliğinden düzenlediği varsayılan piyasaya bırakmak ve oy sandığına oy atarak oyunun kurallarını koyanları belirleyen bir yurttaş olmaktadır.

Amin, 'Liberal Virüs' başlıklı ilk bölümde liberal toplum anlayışına değinmekte, liberalizmin temellerini ele almakta, küreselleşmiş liberalizmin sonuçlarını ortaya koymakta, liberalizmin kökenine inmekte ve günümüz liberalizminin tehditlerini vurgulamaktadır. Liberal toplum anlayışı, toplumsal etkinliğin ekonomik etkinlik olduğunu söylemektedir. Ekonomik etkinlikse sermayenin kârlılığıdır. Bu yönüyle ele alındığında iktisatperest bir görüşe sahip olan Marksizm değil liberalizmdir. Serbest piyasa ile demokrasinin yaygınlaşacağı düşünülmektedir ama kapitalist ekonomi siyaseti belirleyerek onun yaratıcılığını yok etmektedir. Serbest piyasa ve denge mekanizması bir hayalden ibarettir. Çünkü serbest denilen piyasa onun dışındaki tekeller tarafından yönlendirilmektedir. Dolayısıyla kapitalizm de bir yanılsamadır. Temelinde dengesizlik ve sürekli istikrarsızlık bulunur. Kalkınma ve büyüme işletmenin kâr arayışından başka bir şey değildir. Piyasa, kapitalizmden farklı bir kavramdır ve ona tekellerin ya da oligopollerin gücü biçim vermektedir. Kapitalizm için tarihsel determinizm diye bir şey olmayıp, sermayenin yayılma hevesi ve ona karşı çıkanlar arasında bir çatışma bulunmaktadır. Devlet bu çatışmada sermayenin yanındadır. Nihayetinde siyaseti ekonomi belirlemektedir. Bu nedenle kapitalizmin rasyonelliği demokrasiyi gereksiz kılmaktadır. Demokrasi; seçim soytarılığına, kalabalıkların manipülasyonuna ve gösteri toplumunun oyuna dönmekte, siyaset yozlaşmaktadır. Eski burjuvazinin yerini ise Berlusconi ve Bush gibi siyasetçilerin de dâhil olduğu mafya türü bir model almaktadır. Küreselleşmiş liberal sistemse sürekli askeri müdahaleleri gerekli kılmaktadır. Amin, sermaye güçlerinin ve ABD'nin çevre ülkelere kendi ihtiyaçları doğrultusunda boyun eğdirmesinin tek yolunun bu olduğunu ifade etmektedir. ABD, Avrupa ve Japonya'yı şu anda dünyayı yöneten üçlü güç olarak tanımlayan Amin; ABD'nin bunların önde gelen merkezi olduğunu belirtmekte, Huntington'ın Medeniyetler Çatışması'nı bu üçlünün hegemonyasını kabul ettirmek ve Batı ırkçılığını pekiştirmek için ortaya çıkarılan bir icat olarak nitelemektedir.

Amin'e göre kapitalizmin getirdiği kutuplaşma yeni bir şeydir. 200 yıl önce merkez ve çevre arasında bu kadar maddi kalkınmışlık farkı bulunmamaktadır. Kapitalist tarım, tarımı ikiye

bölmüştür. Oysa insanlığın yarısı çiftçi köylüdür. Tarımsal kapitalizmde işçi başı 10-20 bin kental hububat elde edilirken yeşil devrimden¹ yararlanan az makineleşmiş çiftçiler 100-500 kental, yeşil devrimle tanışmayan çiftçiler ise 10 kental hububat elde etmektedir. Teknolojinin verimliliği artırması fiyatları düşürmüştür. Böyle bir ortamda çözüm köylü tarımının sürmesi ve tarım fiyatlarıyla dünya pazarları bağının kopmasıdır. Yoksa 20 milyon üretici 5 milyar insanın yerini alacaktır. Dünyanın diğer yarısı kentli nüfusken şehirlerin nüfusunun neredeyse %80'ini ise işçiler oluşturmaktadır. Nitelikli işçilerin üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar pazarlık gücü varken niteliksiz işçilerin pazarlığa konu olabilecek bir şeyleri yoktur. Niteliksiz ve göçmenlerden oluşan iğreti emekçi sınıfı dünya kent nüfusunun en az yarısını teşkil etmektedir. Şu an dünyada ekonomik ve demografik büyümeyle açıklanamayacak bir yoksul nüfus artışı söz konusudur. Yoksullaşma aynı zamanda demokrasiye meşruiyet kaybettirmektedir. Tarımsal kapitalizm çiftçi köylülerin kazancını minimuma indirmekte, çare bulamayan köylüler ise kentlere gelerek gecekondu bölgelerinin nüfuslarını şişirmekte, yoksulluk da böylelikle artmaktadır.

Liberalizmin kökenlerine de inen Amin, onun Rönesans-Fransız İhtilali arasındaki 300 yılda Avrupa'da icat edildiğini söylemektedir. Kapitalizmin ilk nüveleri Rönesans dönemi İtalya'nın zengin şehir devletlerinde görülmüştür. ABD'nin liberalizmi benimseyip kısa sürede güç kazanmasına ise Protestanlığın ABD tarzı neden olmuştur. Amin; ABD'de liberalizmin kökleşmesini ve demokrasinin düşük yoğunluklu hale gelmesini yerlilere yönelik katliamlar, kölelik ve siyahların haklarının geç teslim edilmesi, sürekli gelen göçmen akınları ve onların cemaatçi yaşamının özendirilmesi, işçi sendikalarının apolitikliği, işçi partisinin yokluğu, dini ideolojinin egemenliği, yargıçların hukuksuzluğu, siyasi partilerin lobilerin elinde olması gibi başlıklar üzerinden ele almaktadır. Nihayetinde ABD'nin ekonominin emrinde olduğunu söylemektedir. Kararları alan sermaye, onu meşrulaştıran ise fundamentalist din kökenli ABD ideolojisidir. ABD hegemonyacılığının tüm hedefleri tek ve en büyük güç olmaya yöneliktir. Diğerleri ancak onun çizdiği sınırlarda ve ona zarar vermedikçe yaşayabilirler. ABD'nin müdahaleciliklerindeki amaç ise demokrasi götürmek değil yağmalamaktır.

Küreselleşmiş liberalizmin tehditlerinden de bahseden Amin, ABD emperyalizminin nüfuzunu daha da güçlendirerek Avrupa ve Japonya'yı kendine tabi hale getirebileceğini söylemektedir. Dünyanın vahşice yağmalanacağını, soykırımların bile yapılabileceğini ifade etmektedir. Ancak günümüze baktığımızda Asya'nın ön plana çıkmaya başladığı ve küreselleşmenin farklı bir güç merkezini ortaya çıkardığı görülmektedir. Nitekim bölümün sonunda ABD'nin yüksek teknolojide Avrupa ve Japonya, sıradan ürünlerde Çin, Kore ve Asya, tarımda Güney Avrupa ve Güney Latin Amerika'ya üstün olmadığı belirtilmekte, bariz üstünlüğünün devlet destekli savunma sanayinde olduğu vurgulanmaktadır.

Amin kitabın 'Dönüşüm Halindeki Dünya Sistemi' başlıklı ikinci bölümünde 2. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemi, Uluslararası Para Sistemi (IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa'nın Üçüncü Dünya ülkeleriyle yaptığı iş birliklerini ele almakta, yeni küreselleşme karşısında Üçüncü Dünya'ya göz atmakta ve liberal virüsten kurtulmayı sağlamak için kendi çözüm önerisini sunmaktadır.

Hegemonyaların biri giderken diğerinin gelmesinin yerini uzun çatışma dönemlerinin aldığını söyleyen Amin, 1880-1945 arası çatışma dönemi olduğunu daha Sonra ABD hegemonyasına geçildiğini, şimdi yine çatışma dönemine girildiğini ifade etmektedir. Savaş sonrası genişleme döneminde refah devleti modeli, Bandung'ta ortaya çıkan ulusal burjuva

¹ 1940-1970 arasında dünya genelinde gözlenen tarımsal üretim artışını ifade eden bir terimdir. Bunu sağlayan etmenler sulama olanaklarının iyileştirilmesi, koruma tekniklerinin çağdaştırılması, melez tohum, yapay gübre ve zararlıları yok eden ilaçların kullanılmaya başlanmasıdır.

oluşturma ideolojisi ve Sovyet sistemi etkili olmuş; faşizmin olmaması küreselleşmeyi kolaylaştırmıştır. 1960-1970'lere kadar tam hegemonik olan ABD'nin bu hegemonisi Avrupa ve Japonya'nın güç kazanmasıyla aşınmaya başlamıştır.

IMF 1948'den 1967'ye kadar bir denge sağlamıştır. Daha sonra bazı paraları devalüe, bazı paraları revalüe etmiş; altını dalgalanmaya bırakmıştır. 1973'te paraların genel dalgalanmasının benimsenmesiyle istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. IMF kriz yönetiminin bir aracı olarak Üçüncü Dünya ülkelerine dayatılan uyumu kontrol etmektedir. Borç verme sermaye fazlası için güvenli bir yatırım olarak görülmektedir. Amin'e göre IMF eliyle Doğu Avrupa ülkelerine büyük bir baskı uygulanmaktadır. Müdahale ile Sovyet üretim sistemini çökertmek, bağımlı çevre ülkeleri olarak kapitalist sisteme entegre etmek, işçi sınıflarını demoralize ederek yeni burjuvaziyi güçlendirmek ve aralarındaki ekonomik dayanışma kırılmak istenmektedir.

Dünya Bankası kendisini özel sermayenin rakibi bir kamu kurumu olarak değil, çok ulusluların Üçüncü Dünya'ya nüfuz etmelerini sağlayan bir kurum olarak görmektedir. Bu doğrultuda Üçüncü Dünya ülkelerinin madenlerinin millileştirilme riskine karşı bir sigorta işlevi görerek oralarda çok ulusluları desteklemiş, tarımda köy toplumunun özerkliğini tahrip etmeyi ve yeşil devrime yönelik kredilerle kırsal kesimlerde sosyal eşitsizlikleri derinleştirmeyi amaçlamış, demiryolu yerine karayolunu teşvik ederek petrole bağımlılığı artırmış, ihracata yönelik orman işçiliğini özendirerek ekolojik yıkımı derinleştirmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü; dışa açılma, serbest ticaret ve gümrük tarifelerini indirme ilkeleriyle hareket etmektedir. Artık teknolojiye ulaşmak istendiğinde insanlığın ortak malı olan bilgiden değil de korsanlıktan söz edilmektedir. Bu politika ilgili alanda faaliyet gösteren tekellerin aşırı kârlarını güvence altına almak için Üçüncü Dünya'nın ihtiyacı olan ucuz ilaç üretimini engellemektedir.² Dolayısıyla Dünya Ticaret Örgütü, çok ulusluların hizmetinde bir aygıttır. Toplantıları gizli ve şeffaf değildir. Ayrıca madencilğe kısıtlama getirmeyerek çevrenin kirlenmesine de sebep olmaktadır.

Amin'e göre Lome Sözleşmesi³ ile amaç dış ilişkileri Afrika halklarının lehine çevirecek bir dönüşüm yaratmak değil, Avrupa'nın ekonomik ve jeopolitik pozisyonunu takviye etmektir. Lome ile Avrupa tropik tarım ürünleri, madenler ve petrol ihtiyacını karşılama niyetindedir. Bu sözleşmenin ardından giren sermayeden daha fazlası kuzey ülkelerine çıkar duruma gelmiştir.

ABD'nin ilk kadın Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın danışmanı Thomas Friedman 22 Mart 1999'da New York Times'ta yayımlanan makalesinde;

"Dünyanın ihtiyacı olan küreselleşme, ancak bir süper güç durumundaki ABD tüm gücünü ortaya koyduğunda mümkündür. Görünmez yumruk olmadan, görünmez el asla işlevsel olamaz. Mc Donalds'ın zenginleşmesi, ancak F 15'leri üreten Mc Donnell Douglas sayesinde mümkündür. Silikon Vadisi'ndeki teknolojiye güvenli bir dünya yaratan görünmez yumruk: Ordu, hava kuvvetleri, deniz kuvvetleri ve deniz piyadelerinden başkası değildir." (s. 139).

ifadelerini kullanmaktadır. Amin bu makaleden hareketle, Avrupa basınına Washington'ın açıkça dile getirdiği hegemonik söylemleri bile görmediği gerekçesiyle eleştirmektedir. NATO, Avrupa savunmasının değil, ABD'nin saldırgan yayılmacı siyasetinin bir aracı durumuna gelmiştir. Avrupa bir an önce çok kutuplu dünya sistemini benimsemeli, NATO'dan çıkmalı, egemen uluslararası kurumların yerine yenilerini inşa etmeye girişmelidir.

² Patent hakları nedeniyle aynı sorun Covid-19 sürecinde de yaşandı.

³ 1975 yılında Togo'nun başkenti Lome de Avrupa Birliği ülkeleriyle Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri arasında imzalanan bir dizi anlaşmadır.

Amin, küreselleşmiş dünyanın üçlü merkezi olarak adlandırdığı ABD, Avrupa ve Japonya'nın 5 tekeli olduğunu söylemekte; bunları teknoloji tekeli, uluslararası finansal kurumlar ve dolara endeksli kurlar, doğal kaynaklara kolayca ulaşılabilen tekeller, kitle iletişimi ve medya tekelleri ile kitle imha silahları alanında faaliyet gösteren tekeller olarak sıralamaktadır. Küreselleşme karşısında Üçüncü Dünya'da ise en marjinallerin Afrika, Arap ve İslâm ülkeleri olduğunu kaydetmektedir. Bu ülkelerde büyüme görülmemektedir. Çoğu sanayiye geçmemiş, geçenlerse rekabet gücüne sahip değildir. Zengini çok zengin, fakiri çok fakirdir. Aralarında dünyayı biçimlendirebilecek tek bir ülke bile yoktur. Küreselleşmenin pasif nesnelidirler. Bazı Üçüncü Dünya ülkelerinin ise projeleri bulunmaktadır. Amin bunlardan ümitlidir ve egemen emperyal projelerle çelişen bu projelerin yarının dünyasını biçimlendireceğini söylemektedir.

Bölümün son kısmında geleceğe yönelik bazı muhtemel senaryolara ve liberal virüsten kurtuluş reçetelerine yer veren Amin; bu reçetelerin çok idealist olduğunu ve bir aşamalar stratejisi içermedikleri sürece anlamlı sonuç vermeyeceklerini vurgulamaktadır.

Son olarak liberal virüsü ortadan kaldırmak için kendi çözüm önerisini sunan Amin, gerçek alternatifin çok kutuplu demokratik bir dünya kurmak olduğunu ifade etmektedir. Kapitalist küreselleşmeye karşı yegâne gerçekçi cevap hümanist bir cevaptır. Bu, dünyanın tüm bölgelerinde sosyal muhalefeti sağlayabilir. Çözüm; çok kutuplu, karşılıklı bağımlılığa dayalı ve bölgeselleşmiş bir dünyadır. Bu, ulus-devletin ötesine geçmeyi gerektiren bir projedir. Buna rağmen projenin gerçekleşmesi ancak ulus-devletler ölçeğinde onu hayata geçirecek güçlerin oluşup netleşmesi ve gerekli reformları ortaya koyabilmesine bağlıdır. Proje gerçekleştiğinde yerel özerkliklerle küreselleşme barışacak, bölgesel bütünleşme ile üçlünün beş tekelinin kutuplaştırıcı sonuçlarıyla mücadele etmenin etken bir aracı ortaya konulacaktır.

Amin'in kitapta ortaya koyduğu görüşler ele alındığında küreselleşmeye karşı şüpheli bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte özerkliklerle küreselleşmeyi barıştıracakını söylediği bir çözüm önerisi getirmesi ve bunun gerçekleşmesinde ana rolü ulus-devletlere vermesi nedeniyle dönüşümcü bir yönü de bulunmaktadır denilebilir. Amin'in küreselleşmeye şüpheli yaklaşan bir diğer isim olan Amerikalı sosyolog Immanuel Wallerstein ile yakın görüşlere sahip olduğu ifade edilebilir. Nitekim Wallerstein; merkez çevre çekişmesinin şiddetlendiğini, dünyanın muazzam bir düzensizlik ve kargaşa ortamına sürüklendiğini, özgürlükler ve demokrasinin tehlike altına girdiğini söylemektedir (Şahin, 2009: 71). Amin ise dünyanın şu anda çatışma dönemine girdiğini belirtmektedir. Demokrasinin ABD başta olmak üzere birçok ülkede düşük yoğunluklu hale geldiğini, Üçüncü Dünya ülkelerinde ise içler acısı halde olduğunu vurgulamaktadır. Amin'in kitapta sunduğu diğer çözüm önerilerinin aşamalar stratejisi içermediğine yönelik eleştirileri kendisine de yöneltilebilir. Nitekim çok kutuplu demokrasi dünyası projesi için nelerin yapılması gerektiğini söylemiş ama aşamaları ele almayarak Karl Marx'a benzer bir şekilde dünya kapitalizminden dünya sosyalizmine uzun aşamalı bir geçiş gerektiğini ifade etmiştir.

Kitabın yurtdışında yayımlanan İngilizce baskısının kapağında içeriği güzel bir şekilde yansıtan Çin Seddi'nde elinde Coca Cola bulunan Çinli bir çocuk bulunurken, Yordam Kitap'ın baskısında sadece bir fona yer verilmesi kitaba özen gösterilmediği düşüncesine neden olmaktadır. Bunun yanında kitabın akışkan ama sert üslupta bir çeviriye sahip olduğu söylenebilir. Bu durumun kaynağı tercüman ya da yazar olabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Amin, S. (2020). *Liberal virüs: sürekli savaş ve dünyanın Amerikanlaştırılması*. 3. Basım. (Çev. Fikret Başkaya). Bursa: Yordam Kitap.

Amin, S. (1976). *Unequal development: an essay on the social formations of peripheral capitalism*. (Çev. Brian Pearce). Sussex İngiltere: The Harvester Press.

Şahin, K. (2009). *Küreselleşme tartışmaları ışığında ulus devlet*. 2. Baskı. İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları.